

A középkori geopolitikai gondolkodás jellegzetességei a Stauf-Welf ellentét magyar külpolitikára gyakorolt hatásának elemzése alapján

© KAVECSÁNSZKI Máté
Eszterházy Károly Főiskola, Eger
kavecsmate@gmail.com

A középkor diplomáciatörténetének vizsgálata a magyar történettudomány évszázados hagyományokkal rendelkező, klasszikus iránya, ugyanakkor nem maradéktalanul feltárt területe. Miközben a magyar medievisztika az utóbbi évtizedben kevésbé foglalkozott e területtel, a németországi és ausztriai kutatások számos új eredménnyel szolgáltak. Különösen igaz ez a megállapítás a 12. századi magyar-német kapcsolatokra. Kutatásaim célja a jelzett korszak magyar-német diplomáciai kapcsolatrendszerére vonatkozó ismereteinek bővítése, forráskritikai vizsgálata. Tanulmányomban röviden a Stauf dinasztia hatalomra kerülésének hatásait elemzem a magyar külpolitikára nézve, bizonyítva, hogy a geopolitikai gondolkodás a középkorban is meghatározta a diplomáciai folyamatok alakítását.

II. Béla és a német dinasztiaváltás

II. Béla uralkodásának első szakasza a Kálmán király törvénytelen fia, Borisz elleni küzdelem jegyében telt. Ennek legfontosabb külpolitikai vonzata az volt, hogy III. Boleszló lengyel király a trónkövetelő kitaró támogatója lett. 1126 óta ellenséges volt a magyar-lengyel viszony és Boleszló azt remélte, hogy Borisz győzelme esetén németellenes szövetséget hozhat létre a magyar királysággal.¹ Borisz támogatása lengyel részről aktív, bár eredménytelen katonai segítségnyújtásban is megnyilvánult.² Részben a lengyel konfliktusnak, részben pedig Az Árpád-házzal rokoni kapcsolatba kerülő cseh fejedelem közvetítésének köszönhetően Magyarország és III. (Szász) Lothar császár között sikeres diplomáciai kapcsolatfelvétel történt.³ Források bizonyítják, hogy 1134-ben Péter veszprémi püspök vezetésével követség járt a császárnál.⁴ A következő évben pedig Lothar legyőzi Boleszlót, aki 1135. augusztus 15-én vezekelni kényszerül Merseburgban Lothar előtt.⁵ A merseburgi gyűlésen keresik fel a német királyt II. Ince, Komnenosz János és a velencei dózse követei, akik rá akarták venni Lothart, hogy kapcsolódjon

¹ Kristó & Makk, 1988:175.; Makk, 1986:110.; vö. Varga, 2003:174.

² Kristó & Makk, 1988:176.; Dümmerth, 2003:188-189., Makk, 1986:110-111.; K.K. 161. [2004:105-106.]; Kristó, 1986:77.

³ Makk, 1986:115-116.; Varga, 2003:175. A források: Ann. Saxo a. 1135. M. G. S. S. VI. 769.; Ann. Erpfhesfurdenses a. 1135. M. G. S. S. VI. 540. Ottonis Chronicon VII. 19. S. S. rer. Germ. 336. k. 8. jegyzet. A forrásokról lásd Pauler, 1899:244.; Deér, 1928:117.; Makk, 1986:112.

⁴ Pauler, 1899:244.; Deér, 1928:117.

⁵ Pauler, 1899:244. Lásd még Ann. Saxo a. 1135. M. G. S. S. VI. 769.; illetve Makk, 1986:112.

be a II. Roger szicíliai király ellen tervezett hadjáratba.⁶ A magyar követek már ez év júliusa óta Németországban tartózkodtak és a merseburgit megelőző magdeburgi birodalmi gyűlésen is részt vettek.⁷ Lothar elfogadta a hadjárat vezetését, a magyar követek pedig bejelentették Magyarország csatlakozását.⁸ A csatlakozás tényét a források alapján csak valószínűsíteni tudjuk, mint ahogyan azt is, hogy a magyar és a német uralkodók a magyar történeti szakirodalomban meghonosodott nézet szerint valóban szövetséget kötöttek egymással.⁹

A normann-ellenes koalíció létrejötte jelentős mértékben függött össze a német belpolitikai helyzettel is, III. Lothar és a Staufok ellentétével. A magyar király e konfliktusban határozottan a Lothar (egyúttal II. Ince pápa) mellett foglalt állást, nem elismerve a német ellenkirállyá megválasztott (1127) Stauf (III.) Konrád hatalmát.¹⁰ Ez részben azzal is indokolható, hogy Lothar pozíciói az 1130-as években fokozatosan erősödtek a Staufokkal szemben.¹¹ Nyilvánvaló emellett, hogy a görög-német-velencei koalícióhoz való csatlakozás egyik legfontosabb indítéka a dalmáciai magyar uralom biztosítása volt.¹²

II. Bélának tehát igen stabil viszonyt sikerült kialakítani a Német-római Császársággal, a koalícióhoz való csatlakozás pedig olyan szilárd alapot adott a dinasztianál amúgy is hagyományosnak tekinthető németbarátságnak, hogy azon Lothar ellenségének, a Stauf dinasztianak a hatalomra kerülése sem változtatott (ebből az is következik, hogy a magyar uralkodó korábban sem volt Stauf-ellenes, szövetségi partnerként jelen esetben nem valamelyik dinasztia jelölte meg, hanem magát a birodalmat).¹³ Nagyon fontos azonban, hogy a barátságot kereső fél ekkor már nem Magyarország volt.¹⁴

III. Lothar 1137-ben bekövetkező halála után a Császárság legnagyobb területekkel rendelkező fejedelme Büszke Henrik, Welf herceg lett. A bajor hercegség mellett felesége révén Szászországot tudhatta magáénak, emellett ő birtokolta Toscanát is.¹⁵ Jó eséllyel pályázhatott volna a királyválasztáson, csak hogy ahogyan az 1125-ben is történt, a fejedelmek most sem kívántak ekkora családi birtokállománnyal rendelkező uralkodót maguk fölé helyezni. Hasonló okokból nem támogatta a Welf herceget II. Ince pápa sem. Ennek megfelelően 1138-ban a Stauf III. Konrád ellenkirály hatalmát legitimizálták.¹⁶ A Stauf trónszerzéssel pedig kiújult a Stauf – Welf belháború.

A magyar-német viszony szempontjából itt az a momentum lényeges, hogy a Magyarországhoz igencsak közel eső bajor hercegség az új dinasztia ádáz ellenfeleinek a kezében volt. A megválasztott német király joggal tarthatott egy Welf-magyar összefogástól,¹⁷ hiszen az ilyen jellegű szövetségkötéseknek Magyarország és a német trónkövetelő között voltak hagyományai a XI. század második felében. III.

⁶ Deér, 1928:117. Lásd Ann. Erpfhesfurdenses a. 1135. M. G. S. S. VI. 540. Makk, 1986:108; 113-114.

⁷ Ottonis Chronicon VII. 19. S.S.rer germ. 336. k. 8. jegyzet.

⁸ Ann. Erpfhesfurdenses a. 1135. M. G. S. S. VI. 540.

⁹ Gábor Varga szerint a magyar-német kapcsolatfelvétel nem jelentett egyet szövetségi viszony létesítésével. Varga, 2003:177

¹⁰ Lásd Pósnán, 2003:103-104.

¹¹ Pósnán, 2003:106.; Varga, 2003:175.

¹² Vö. Deér, 1928:119. Lásd még Kristó, 2003:165-166.; Ann. Erpfhesfurdenses a. 1135. M. G. S. S. VI. 540.

¹³ Vö. Varga, 2003:178-179.

¹⁴ Deér, 1928:120.

¹⁵ Pósnán, 2003:107.

¹⁶ Görich, 2008:29. Lásd még Kurze, 1894:103-104.; Fuhrmann, 1983:142.; Bockmann, 1987:69-71.

¹⁷ Deér, 1928:120.; Varga, 2003:175-178.

Konrád tehát ezen hatalmas, Magyarországgal is határos Welf területkomplexum urainak és a magyar állam összefogásának kivédésére a lehető legszorosabban igyekezett a maga oldalára állítani Magyarországot: 1139-ben sor kerül III. Konrád négyéves fia, Henrik és Béla pár éves lánya, Zsófia eljegyzésére és a magyar királyleány Németországba költöztetésére.¹⁸ III. Konrád belpolitikai eszközökkel is igyekezett fellépni a Welfek ellen: A birodalom ősi hagyományait szem előtt tartva kijelentette, hogy egyetlen fejedelem sem birtokolhat egyszerre két törzsi hercegséget, amiképp felszólította Büszke Henriket, hogy vagy Bajorországról, vagy Szászországról mondjon le.¹⁹ Mivel ezt nem tette meg, Konrád mindkettőtől megfosztotta és Bajorországot félttestvérének, Babenberg (IV.) Lipótnak adta.²⁰

A magyar-német viszonyban gyökeres változást eredményez, hogy Henrik herceg 1139. október 20-án váratlanul meghal. Mint láthattuk, az előző évben a Welf herceg már amúgy is elvesztette Bajorországot, halála azonban a hercegség sorsát végleg eldöntötte. Bár a Welf ellenállás Szászországban nem szűnt meg, Zsófia királyleány sorsa mégis megpecsételődik, hiszen Bajorország, mint ellenálló hercegség kiesésével a magyar-Welf összefogás esélye is minimalizálódik. 1141. február 13-án elhalálozik Béla király is.

II. Géza és a Hohenstauf uralkodók diplomáciai kapcsolata az 1150-es évek végéig

1141-ben a még csupán 11 éves II. Géza került a Magyar Királyság trónjára. Az 1140-es évek első felében a magyar-német viszony a Staufok hatalmának erősödésével párhuzamosan romlik meg. III. Konrád helyzete II. Géza trónra lépése óta fokozatosan javult. Ennek csak első állomása volt a Babenbergektől hatalomra juttatása Bajorországban. 1142-re egyensúlyi helyzet alakult ki a harcban, amely megegyezéshez vezetett. III. Konrád átengedte Szászországot Oroszlán Henriknek, amiért a Welfek lemondtak Bajorországról a Babenbergektől javára. 1141-ben meghalt IV. Lipót, akit testvére, Jasomirgott Henrik követett. Ő pedig feleségül vette Büszke Henrik özvegyét, vagyis Oroszlán Henrik szász herceg anyját, Gertrúdot.²¹ A Babenbergektől rokonságban álltak a Staufokkal, e házassággal pedig Gertrúd révén a Staufok és a Welfek között is létrejött a dinasztikus kapcsolat.²² Mindez természetesen Magyarország esetleges beavatkozását a birodalmi belpolitikába önmagában is lehetetlenné tette.²³ Egyúttal pedig véglegesen megszűnt az az ok is, amely Frigyes és Zsófia 1139-ben létesített eljegyzését szükségessé tette. A diplomáciai kapcsolatok kihűlését egy merőben szokatlan és durva eset példázta: elmaradt Henrik herceg és Zsófia királyleány esküvője. A források szerint a magyar király leánya a német udvarban olyan méltatlan bánásmódban részesült, hogy 1145 táján (vagy esetleg 1146. elején)²⁴ szakított jegyesével és az admonti

¹⁸ Kristó & Makk, 1988:181.

¹⁹ Pósnán, 2003:107.; Görich, 2008:31. Lásd még Pósnán, 1991:10-11.; Kurze, 1894:104.; Fuhrmann, 1983:133, 143.; Bockmann, 1987:71.

²⁰ Pósnán, 2003:107-108. Görich, 2008:31.; Kurze, 1894:104.

²¹ Bockmann, 1987:59.; Görich, 2008:32.

²² Pósnán, 2003:108.

²³ Deér, 1928:122.

²⁴ Zimmermann, 2005:133.

apácakolostorba vonult.²⁵ A házasság felbomlásában a Stauf-Welf viszályban beállt időleges szünet mellett az is szerepet játszhatott, hogy Konrád utóda számára bizánci házasságban reménykedett.²⁶

A magyar-német viszony megromlását az imént bemutatott eset mellett a német fél magyar belpolitikába való beavatkozása is jelzi: III. Konrád az 1140-es évek közepétől egyre agresszívebb külpolitikát folytatott világuralmi terveinek megvalósítása érdekében, amihez szüksége volt a birodalmával szomszédos államok partnerségére.²⁷ II. Géza király ezt a fajta feltétlen engedelmességet nem volt hajlandó vállalni.²⁸ Épp ezért a német király közvetett módon igyekezett beavatkozni a magyar trónviszályba (Borisz így a német királytól függő magyar vazalluskirály lehetett volna).²⁹ Tény, hogy Borisz valóban kapcsolatba lépett a német királlyal,³⁰ aki a cseh fejedelem és Babenberg (Jasomirgott) Henrik javaslatára engedélyezte, hogy Borisz bajor-osztrák területeken zsoldosokat toborozzon,³¹ aminek eredményeképpen Borisznak 1146-ban rövid időre sikerült elfoglalnia Pozsony várát.³² Elvileg a német zsoldosok és megbízójuk magánvállalkozásáról lett volna szó, a gyakorlatban viszont aligha elképzelhető, hogy Henrik herceg – A Staufok egyik töretlen támogatója – Konrád király tudta és beleegyezése nélkül bontotta volna meg a békét – még ha az 1134-óta fennálló szövetségi viszony létét meg is kérdőjelezzük –³³ a Magyar Királysággal. A megérkező magyar sereg – élén a királlyal – megegyezésre kényszerítette Boriszt.³⁴ Freisingi Ottó nem teljesen egyértelmű tudósítása szerint Pozsony visszavétele után Géza hadat üzent a „noricumi hercegnek” és nagy sereggel indult ellene.³⁵ Ez pedig nem mást jelentett, mint hogy a magyar hadsereg fegyverrel lépett a Német-római Császárság területére,³⁶ II. Géza emellett rögvést kapcsolatba lépett III. Konrád belső ellenzékével, és pénzsegélyben részesítette az elűzött bajor herceget, VI. Welfet birtokai visszavételéhez.³⁷ 1146 szeptemberében tehát II. Géza és Belus bán vezetésével Freisingi Ottó leírása szerint mintegy 70 ezer főnyi magyar sereg támadta meg Jasomirgott Henrik osztrák őrgróf tartományát.³⁸ A Lajta és Fischa közti magyar hadművelet alapvetően katonai válasz volt az országot ért csaknem fél évvel

²⁵ Kristó & Makk, 1996:177-178. A történeteket részletesen lásd: Herbordi Dialogus I.

38. S. S. rer. Germ. 35-40. Deér, 1928:122.; Dümmerth, 2003:191; Ferdinandy, 2003 (1943):114.; Pauler, 1899:258–260.

²⁶ Vö. Fuhrmann, 1983:144. Mánuel és Konrád ez időben folytatott tárgyalásokat egymással, amiből arra is lehet következtetni, hogy a német király bizánci házasságot tervezett fia számára. Varga, 2003:182.

²⁷ A magyar történeti szakirodalom egyöntetű álláspontot képvisel III. Konrád világuralmi törekvéseit illetően, Gábor Varga viszont felhívja a figyelmet arra, hogy ezt az elképzelést a német történettudomány már megcáfolta. Varga, 2003:130.

²⁸ Lásd Makk, 1986:120.

²⁹ Makk Ferenc elképzelésévé ellentétes véleményt fogalmaz meg Gábor Varga. Varga, 2003:173.

³⁰ Ottonis Chronicon VII, 34. S. S. rer. Germ. 365-366. Lásd Makk, 1986:118.

³¹ Kristó, 2003a:167; Kristó, 1993:163; Kristó & Makk, 1996:176.; Kristó, 1986:78.

³² Freisingi Ottó (1913): I. 31. 105-106. vö. Kristó, 1986:78. Vö. Bonfini, [1995]:362 [2.6.265-2.6.275]

³³ Varga, 2003:175.

³⁴ Deér, 1928:123; Ottonis Gesta I. 31. S. S. rer. Germ. 48.

³⁵ Ottonis Gesta I. 31. S. S. rer. Germ. 48.

³⁶ Pauler, 1899:261.

³⁷ Lásd: Makk, 1986:121; Pósnán, 2003:107-108. Minthogy Gertrúd hercegné 1143-ban meghalt, fia, Oroszlán Henrik anyai örökség révén igényt jelentett be Bajorországra. Ezzel újra kiújult a Stauf-Welf háború. Historia Welforum Weingartensium M. G. S. S. XXI. 468. Vö. Zimmermann, 2005:133.

³⁸ A magyar hadsereg létszámát Ottó püspök (Ottonis Gesta I. 31. S. S. rer. Germ. 52.) és a Képes Krónika is (K.K. [2004]: 108) jelentősen túlbecsülte: Borosy, 1984b:34.; Kristó, 1986:80-81.; Veszprémy, 2008:107.

korábbi támadásra. Szeptember 11-én a Lajta és a Fischa folyók között a magyar sereg nagy győzelmet aratott,³⁹ amely mély nyomokat hagyott a németek emlékezetében.⁴⁰ III. Konrád részéről nagy valószínűséggel azért maradhatott el az ellencsapás, mert ekkor érkezett meg a hír Európába Edessza elestéről, és a német királynak is részt kellett vennie a második keresztes hadjáratban.⁴¹ Géza tartott az esetleges konfliktusoktól, ennek elkerülése érdekében mindent meg is tett, így a birodalmi sereg 1147. június-júliusában viszonylagos nyugalommal vonult keresztül Magyarországon.⁴²

Az imént bemutatott események a regionális szintű nézeteltérések egymást követő, logikus következményeinek tekinthetők, ugyanakkor szorosan összefüggtek egy magasabb szintű, szinte kontinentális jellegű eseménysorral, amely mélyebb kontextusba helyezte a fent bemutatott történéseket.

A történet 1143-ban kezdődött, amikor Gertrúd hercegné halála után fia, Oroszlán Henrik bejelentette igényét a Babenbergerek Bajorországára, ezzel pedig kiújult a Hohenstauf-Welf háború. III. Konrád ekkor megerősítette kapcsolatát Bizánccal, amelynek uralkodójával, I. Mánuel császárral rokoni kapcsolatban állt.⁴³ Mánuel anyja ugyanakkor Piroska volt, vagyis a bizánci császár Szent László király unokája. Jasomirgott Henrik a Szentföldről hazatérve Theodora Komnena bizánci hercegnőt hozta magával feleségként. Ezáltal pedig már nem csak a Staufok voltak közeli rokonságban a bizánci dinasztiával, hanem a Staufokkal szoros rokonságban álló Babenbergerek is. Az ausztriai dinasztia így nagyon komoly politikai kapcsolatok birtokába jutott, amelyek egyrészt segíthették Ausztria önálló hercegséggé emeltetésének ügyében,⁴⁴ másrészt azokkal a tervekkel is összefüggésben állhattak, amelyek Magyarországot a Német Birodalom és Bizánc harapófogójába akarták fogni.⁴⁵ A bizánci császár számára azért jött kapóra a német szövetség (1148)⁴⁶, mert a dél-itáliai Normann Királysággal egyre súlyosabb területi nézeteltérései támadtak.⁴⁷ A szövetségekötés hamarosan mozgásba hozta az egész európai diplomáciát. Bizáncot támogatta a Német-római Császárság, Velence, a szuzdali és a halicsi fejedelem, a normannok oldalára pedig VI. Welf német herceg, VII. Lajos francia király, a pápa, a szerb nagyzsupán, a volhíniai és kijevi orosz fejedelem, és II. Géza magyar király került.⁴⁸ Tudunk arról, hogy Géza király követséget menesztett II. Roger szicíliai királyhoz 1149 folyamán, amiből Magyarország 1149 és 1154 között⁴⁹ történő csatlakozására lehet következtetni a francia-normann szövetséghez. A bizánci-német szövetség Magyarország számára most is igen veszélyes helyzetet jelenthetett,⁵⁰ amit helyesen ismert fel II. Géza és ez a tény az ország 1146-tól (de talán 1145-től) alakuló orientációját véglegessé tette.

³⁹ A csatáról lásd: Borosy, 1984a:39-40.; Hóman & Szekfű, 1935:369.; Veszprémy, 2008:105-110.; Pauler, 1899:261-263. Kellő kritikával olvasandó Bonfini csataleírása: Bonfini, [1995]:363-364. [2.6.285-2.6.310]. Lásd még Mayböck, 2006:6.; Zsoldos, 2000:32.

⁴⁰ Varga, 2003:182.

⁴¹ Hóman & Szekfű, 1935:369. Lásd még Kristó & Makk, 1996:179.

⁴² Odo de Deogilo M. G. S. S. XXVI. 61. Zimmermann, 2005:128.; Kristó & Makk, 1996:179.

⁴³ Lásd Ostrogorsky, 2003:332.; Pósnán, 2003:108. Vö. Bockmann, 1987:75.

⁴⁴ Vö. Bockmann, 1987:78.

⁴⁵ Zöllner, 1998:57.

⁴⁶ Lásd Görich, 2008:35-36.

⁴⁷ Részletesen lásd Makk, 1986:124-127.

⁴⁸ Kristó, 1993:164. Lásd még Deér, 1928:123.; Kristó, 1986:81. Makk, 1986:126. A Welf-normann, illetve Stauf-bizánci szövetséggel kapcsolatban vö. Bockmann, 1987:77.

⁴⁹ Zimmermann az eseményt 1149-re teszi, Makk és Varga 1152-ben említi. Zimmermann, 2005:129-130.; Varga, 2003:185.; vö. Szovák, 1996:31.

⁵⁰ Lásd Deér, 1928:124..

A magyar-bizánci háborúzás jól beleillett a megkötött szövetségi politikába, hiszen a magyar támadások lehetetlenné tették, hogy a bizánci császár a dél-itáliai normannok megtámadásával foglalkozzon.⁵¹ Ezen szövetségi politika másik szálaként II. Géza 1146 nyarától az 1150-es évek elejéig pénzzel támogatta VI. Welf herceget a bajor trón megszerzésében. A német belháború fenntartásának anyagi támogatásával a magyar király igyekezett megakadályozni egy az 1146-os események miatti magyarelles német hadjáratot.⁵² E politika sikeresnek is bizonyult, hiszen VI. Welf herceg, majd unokaöccse, Oroszlán Henrik fegyveres lázadása lehetetlenné tette, hogy III. Konrád 1149 és 1151 között Magyarország (illetve a normannok!) ellen hadat vezessen.⁵³

Alapvetően az 1150-es évektől fogva egyértelműen feltűnő Géza azon törekvése, hogy a német tartományurakat, fejedelmeket a maga oldalára állítsa, vagy legalábbis semlegesítse, ezáltal igyekezve megakadályozni, hogy egy esetleges birodalmi expanzióban részt vegyenek. Valószínűleg ez lehetett a célja azoknak a tárgyalásoknak is, amelyeket Belus bán (vagy maga II. Géza) folytatott Henrik bajor herceggel 1151-ben.⁵⁴ A békülés lényegi előfeltétele volt a nyugati szomszédokkal való békés viszony megteremtésének, egyúttal bizonyítja, hogy II. Géza igen pontos információkkal rendelkezett a birodalom belügyi életét illetően, hiszen, pontosan akkor állt VI. Welf oldaláról Jasomirgott Henrikére, amikor előbbi, az 1150 elején bekövetkezett veresége után feladta az ellenállást és az akkor még sváb herceg, Frigyes közvetítésével megpróbált kiegyezni III. Konráddal.⁵⁵

Amikor azonban III. Konrád halála után tárgyalások kezdődtek a sváb herceg megválasztásáról,⁵⁶ már teljesen világos volt, hogy egy sikeres választás esetén Frigyes figyelembe fogja venni a Welfek igényét Bajorországra,⁵⁷ ami szükségképpen a Babenbergerek valamilyen fokú mellőzését fogja eredményezni.⁵⁸ Így a magyar-német viszony 1152-től kezdődően, I. (Barbarossa) Frigyes trónra kerülésével lényegében kritikussá vált, amit csak fokozott, hogy az új király származása lényegében meghozta a Stauf – Welf tábor megbékélését. Frigyes emellett nagybátyjánál fokozottabb mértékben hajlott a magyarelles keleti politikára és ez igen kedvezett Mánuel császár közép-európai terveinek is.⁵⁹ A Birodalom új feje már az 1152. júniusi regensburgi birodalmi gyűlésen tervet terjesztett elő Magyarország megtámadására és hűbéri alávetésére.⁶⁰ Tervét azonban a német fejedelmek saját belpolitikai problémáikra hivatkozva nem fogadták el.⁶¹ Utóbbi érv mellett az sem zárható ki, hogy II. Géza diplomáciája valóban elérte

⁵¹ Vö. Ostrogorsky, 2003:332-333.

⁵² Kristó & Makk, 1996:184.

⁵³ Vö. Varga, 2003:185.

⁵⁴ Deér, 1928:127. Makk Ferenc szerint II. Géza személyesen tárgyalt Jasomirgott Henrikkel. Makk, 1986:137.

⁵⁵ Lásd Varga, 2003:186.

⁵⁶ III. Konrád a nyolc éves fia helyett unokaöccsét, az ifjabb Frigyes sváb herceget jelölte meg utódjaként. Vö. Váczy, 1936:549.

⁵⁷ Ennek oka, hogy (Barbarossa) Frigyesnek III. Konrád és VI. Welf herceg is a nagybátyja volt, vagyis személyében a két rivális dinasztia egyesült. Lásd Görich, 2008:38-39.; Rexroth, 2008:69.; Váczy, 1936:549.

⁵⁸ Varga, 2003:186.

⁵⁹ Deér, 1928:127.

⁶⁰ Freisingi Ottó (1913): II. 6. 160. Frigyes ez irányú terveinek valóság alapját a modern német történettudomány, Frigyes világhuralmi terveivel együtt újabban megkérdőjelezi. Varga, 2003:187.

⁶¹ Kristó & Makk, 1996:187; Makk, 1986:137. Ottonis Gesta II. S. S. rer. Germ. 107.

hatását.⁶² A tekintélyes német fejedelmek közül már nem csak a Welfek nem támogatták Magyarország megtámadását, hanem az előző évi tárgyalásoknak köszönhetően megindult a közeledés II. Géza és Jasomirgott Henrik között is. Ezt csak felerősítette, hogy a Bebenbergerek nem támogatták Frigyes megválasztását.⁶³ Ennek fényében kell megítélnünk Barbarossa tervének visszautasítását a birodalmi gyűlésen. Amíg ugyanis a Bajorország körüli vita, jelesül a Welf-Babenberg ellentét nem rendeződik, a Magyarország elleni hadjárat nem kivitelezhető, hiszen annak elengedhetetlenül fontos bázisa, felvonulási területe lenne a bajor térség. Mindezek okán tehát világos, hogy Barbarossa és II. Géza előbbi által fenntartott ellenséges viszonyában fordulatra volt szükség, amit Frigyes végre is hajtott. Emellett figyelembe kell vennünk azt a tény is, hogy a Magyarország elleni hadjáratra a fejedelmek ellenállása mellett a nemzetközi helyzet sem volt alkalmas, hiszen a III. Konrád által kijelölt úton továbbhaladva a bizánci császárral szövetségben Szicília ellen is harcolni kívánt,⁶⁴ bár a bizánci-német szövetség (1149) sem bizonyult tartósnak. A két császár szövetségének felbomlásával elhárult a Magyarország elleni közös fellépés veszélye is és bár a görög háború nem maradt abba, világpolitikai jelentősége lényegében megszűnt.⁶⁵

Jóllehet Frigyes továbbra is ébren tartotta Magyarország megtámadásának tervét, továbbra sem állt fenn olyan ok, amely erre jogalapot biztosított volna, sőt, még mindig problémát jelentett Bajorország ügye. Nyilvánvaló, hogy a birodalom helyzetének stabilizálásához – és nem elsősorban egy magyar hadjáratához – szükséges volt az utóbbi problémának a végleges rendezése.

Már említettem, hogy Bajorországot III. Konrád a Babenberg családnak adta. Barbarossa apai ágon a Staufokhoz, anyai ágon pedig a Welfekhez kötődött,⁶⁶ trónra kerülésekor pedig a két dinasztia megbékélésének kulcsát Bajorország jelentette. I. Frigyes ezért Babenbergi (Jasomirgott) Henrik ellenében a Welfeknek adta vissza (1155-ben) a hercegséget. Ezért kellett a Babenbergeket egy „másik” hercegséggel kárpótolni.⁶⁷ Nem elhanyagolható szempont, hogy a Welfek „megadományozásával” Frigyes a nyugodt belpolitikai körülményeket is meg kívánta teremteni az itáliai vállalkozásához. Oroszlán Henrik azonban Frigyes ezen lépésével ismét két hercegség tulajdonosa lett.⁶⁸ A Babenbergeket igényét I. Frigyes úgy elégítette ki, hogy 1156-ban hercegi rangra emelte Ausztriát – melynek területét lényegében Bajorországból „szakította ki” –⁶⁹ azzal a különleges kiváltsággal, hogy az osztrák hercegség nőágon is örökíthető, örökös hiányában pedig a herceg jelölheti ki utódját. Ausztria státuszváltozásának azonban magyarelles éle is lehetett. Frigyes azzal a feltétellel adta át nagybátyjának, Henriknek a területet, hogy az támogatni fogja őt a szomszédos államok ellen.⁷⁰ Minthogy azonban a Privilegium minus csak általánosságban említi a szomszédos államokat, Magyarország megnevezése nélkül,

⁶² Vö. Deér, 1928:127. Deér József a német fejedelmek tartózkodását egyértelműen II. Géza diplomáciai alkudozásainak tulajdonítja.

⁶³ Varga, 2003:186.

⁶⁴ Varga, 2003:189.

⁶⁵ Lásd még Deér, 1928:128. A német szakirodalomban csak „*das alte zwei-Kaiser-Problem*”-nak nevezett kérdéstről lásd Bockmann, 1984:74. Varga e problémát történeti konstrukciónak tartja. Varga, 2003:187.

⁶⁶ Vö. Görich, 2008:36.; Váczy, 1936:549.

⁶⁷ Lásd Pósnán, 2003:113-115. Lásd még Görich, 2008:39-40.; Rexroth, 2008:69.; Váczy, 1936:549.

⁶⁸ Lásd Bockmann, 1987:82.

⁶⁹ Bockmann, 1987:83.; Kurze, 1894:108.

⁷⁰ M. G. Const. I. 222. Vö. Kristó, 2003a:169.; Makk, 1986:149. Lásd még Bockmann, 1987:86-87. A Privilegium minusról és Ausztria státuszáról részletesen lásd Bockmann, 1987:84-87.; Görich, 2008:40.; Zöllner, 1998:57. Vö. Váczy, 1936:550. Vö. Szovák, 1996:32.

a magyarelles szemponatot a legújabb német történetírásban megkérdőjelezzik, az okirat jelentőségét pedig azon folyamat részeként emelik ki, amelynek eredménye a magyar ügy kérdéseinek áthelyezése a fejedelmek (cseh, osztrák, bajor, stájer hercegek) hatáskörébe.⁷¹ Azonban egy nagyon fontos mozzanatra mégis oda kell figyelni: Fentebb már említettem, hogy III. Konrád még komolyan tartott egy magyar-bajor (Welf) összefogástól, részben Bajorország geopolitikai helyzetéből adódóan. Ennek szerepe lehetett Bajorország átadásában a Babenbergeknél. Amikor I. Frigyes ismét a Welfeknek jutatta Bajorföldet – és nem vette el tőlük Szászországot sem – ez a helyzet ismét előállhatott volna. Úgy gondolom, hogy Ausztria önálló hercegséggé alakításában a magyar-bajor geopolitikai egység megtörése is szerepet játszhatott, hiszen a két terület közé beékelődött egy feltételen Stauf-párti új hercegség. Ide tartozik az a tény is, hogy az önálló osztrák hercegség létrehozásával a Babenbergeknél megszűntek a bajor herceg vazallusai lenni.⁷² Ausztria hercegséggé alakítása ugyanakkor része volt annak az új „keletpolitikának”, amellyel Barbarossa Frigyes próbálkozott először. Ennek lényege az volt, hogy a birodalom keleti politikájában nagyobb szerepet szánt a helyi tényezőknél, vagyis a lokális hatalmaknak.⁷³ A terv nem egészen olyan formában valósult meg, mint ahogyan azt Frigyes gondolta. Az új lokális tényezők – jelen esetben Ausztria ugyanis elég erőt képviselt ahhoz, hogy olykor önálló és a császárral ellentétes diplomáciai tevékenységet folytasson.

⁷¹ A hagyományos történeti felfogással (Kristó, Makk, Pelzer, Ohsorge) szemben Varga véleménye az, hogy a kiváltságlevélben megfogalmazott kötelezettségek nem jelentenek újdonságot, minthogy az osztrák őrgrófok Ostmark fennállása óta tartoztak hadsegéllyel szolgálni a német királynak – esetlegesen Magyarország ellen. Lásd Varga, 2003:192. Ezen érvelés mellett szól az a fent említett tény, hogy 1156-ban sem volt indok Magyarország megtámadására. Ez az elképzelés a magyar történetírásban mégsem számít példanélkülinek, hiszen Váczy Péter már az 1930-as években párhuzamot vont a Privilegium minusban rögzített kötelezettségek és a II. Vladislav cseh herceget királlyá emelő 1158-as oklevél között, amelyben az újdonsült cseh királyság feje a császár megsegítésére kötelezte magát. Lásd Váczy, 1936:550.

⁷² Görich 2008: 40. Ausztria, mint a bajor hercegséghez tartozó Markgrafschaft a X. század óta a Babenbergeknél, amiképp az őrgrófság urai a bajor herceg vazallusai. Lásd erről Bockmann 1987: 84.

⁷³ A sort Ausztria hercegi rangra emelése nyitja 1156-ban, Stájerország 1180-ban, Merán 1181-ben szintén hercegség lesz, Morvaország pedig 1182-ben határgrófság. – Deér, 1928:128. 1158-ban a cseh herceg kap királyi címet. Lásd még Pauler, 1899:300.

Irodalomjegyzék

- BOOCKMANN, Hartmut (1987). *Stauferzeit und spätes Mittelalter. Deutschland 1125-1517*. Berlin: Siedler Verlag.
- BOROSY András (1984a). Magyarország hadügye és háborúi a honfoglalástól az Árpád-ház kihalásáig. In Liptai Ervin (főszerk.), *Magyarország hadtörténete* (pp. 41-58). Budapest: Zrínyi Katonai Lap- és Könyvkiadó.
- BOROSY András (1984b). A lovagi haditechnika és a lovagság Magyarországon az Árpád-korban. In H. Balázs Éva, Fügedi Erik, & Maksay Ferenc (szerk.), *Mályusz Elemér emlékkönyv* (pp. 47-57). Budapest: Akadémiai.
- DEÉR József (1928). *A magyar törzsszövetség és a patrimoniális királyság külpolitikája*. Kaposvár.
- DÜMMERTH Dezső (2003). *Az Árpádok nyomában*. Budapest: Corvina.
- FERDINADY Mihály (2003). *Az istenkeresők. Az Árpád-ház története*. Budapest: Attraktor.
- FUHRMANN, Horst (1983). *Deutsche Geschichte im Mittelalter von der Mitte des 11. bis zum Ende des 12. Jahrhunderts. Deutsche Geschichte 2*. Göttingen: Kleine Vandenhoeck-Reihe.
- GÖRICH, Knut (2008). *Die Staufer. Herrscher und Reich*. München: Verlag C.H. Beck.
- HÓMAN Bálint, & SZEKFÜ Gyula (1935). *Magyar történet I*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- KRISTÓ Gyula (1986). *Az Árpád-kor háborúi*. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó.
- KRISTÓ Gyula (1993). *A Kárpát-medence. A magyarság régmúltja 1301-ig*. Szeged: Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 3.
- KRISTÓ Gyula (2003a). *Magyarország története 895-1301*. Budapest: Osiris.
- KRISTÓ Gyula, & MAKK Ferenc (1988). *Az Árpád-házi uralkodók*. Budapest: Interpress.
- KRISTÓ Gyula, & MAKK Ferenc (1996). *Az Árpád-ház uralkodói*. Budapest: I.P.C.
- KURZE, Friedrich (1894). *Deutsche Geschichte im Mittelalter bis 1500*. Stuttgart: Sammlung Göschen.
- MAYBÖCK, Leopold (2006). *Beitrag zur Besiedlungsgeschichte des Unteren Mühlviertels*. http://www.oogeschichte.at/uploads/tx_iafbibliografiedb/Mayboeck_Dietmar_von_Aist_01.pdf [2009. 06. 20.]
- MAKK Ferenc (1986). *Magyarország a 12. században*. Budapest: Gondolat.
- OSTROGORSKY, Georg (2003). *A bizánci állam története*. Budapest: Osiris.
- PAULER Gyula (1899). *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt I*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- PÓSÁN László (2003). *Németország a középkorban*. Debrecen: Multiplex Media – DUP.
- PÓSÁN László (1991). A hűbériségtől a rendiségig. Welfek, Staufok, Luxemburgok. *Rubicon*, (1-2), 9-15.
- REXROTH, Frank (2008). *Deutsche Geschichte im Mittelalter*. München: Verlag C. H. Beck.
- SZOVÁK Kornél (1996). Pápai-magyar kapcsolatok a 12. században. In Zombori István (szerk.), *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának 1000 éve* (pp. 21-46). Budapest: Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség.
- VARGA Gábor (2003). *Ungarn und das Reich vom 10. bis zum 13. Jahrhundert. Das Herrscherhaus der Árpáden zwischen Anlehnung und Emanzipation*. Studia Hungarica, 49. München: Ungarisches Institut.
- VÁCZY Péter (1936). *A középkor története. Egyetemes történet II*. Budapest.
- VESZPRÉMY László (2008). *Az Árpád- és Anjou-kor csatái, hadjáratai*. Budapest: Zrínyi.
- ZIMMERMANN, Harald (2005). A német-magyar kapcsolatok a 12. század közepén és az erdélyi szászok betelepítése. *Aetas*, 20. (4.), 124-136.
- ZÖLLNER, Erich (1998). *Ausztria története*. Budapest: Osiris.
- ZSOLDOS Attila (2000). A megyei csapattól a magánhadseregekig. In Rácz Árpád (szerk.), *Nagy képes millenniumi hadtörténet. 1000 év a hadak útján* (pp. 31-33). Budapest: Rubicon, Aquila.

További források

- ANNALISTA SAXO a. 741-1139. M. G. H. S. S. 6. Edente D. G. Waitz, Prof. P. Kilan. 547-777.
- ANNALES ERPHESFURDENSES a. 1125-1137. M. G. H. S. S. 6. Edente D. G. Waitz, Prof. P. Kilan. 536-541.
- BONFINI, Antonio: A magyar történelem tizedei. Ford. Kulcsár Péter. Budapest, 1995.
- CONSTITUTIONES et acta publica imperatorum et regum (Const.) I. M. G. H. Legum. Sectio IV. Tomus I.
- FREISINGI Ottó: I. Frigyes császár tettei. Ford. Gombos Albin. Budapest, 1913.
- HERBORDI DIALOGUS de vita Ottonis episcopi Babenbergensis. S. S. rer. Germ. 33. Edidit Georgius Henricus Pertz.
- HISTORIA WELFORUM WEINGARTENSIIUM a. 800-1167. M. G. H. S. S. 21. Editore Ludewico Weiland. 1859. 454-471.
- KÉPES KRÓNKA (2004). Ford. Bollók János. Budapest: Osiris Kiadó.
- ODO DE DEOGILO. De profectone Ludovici VII. regis Francorum in Orientem. M. G. H. S. S. 26. 59-73. 1882.
- OTTONIS EPISCOPI FRISIGENSIS CHRONICON sive Historia de duabus civitatibus. M. G. H. S. S. rer. Germ. 45. Edente Adolfus Hofmeister. Hannover, 1912.
- OTTONIS GESTA Friderici I. imperatoris lib. I. Ottonis et Rahewini Gesta. M. G. H. S. S. rer. Germ. 46. Edente Georg Waitz. Hannover 1912. 1-161.
- OTTONIS GESTA Friderici I. imperatoris lib. II. Ottonis et Rahewini Gesta. M. G. H. S. S. rer. Germ. 46. Edente Georg Waitz. Hannover 1912.